

АЛЬСНЫ АКОЛНХАФЫ ИБИБЛИОТЕКА

АЛЬСНЫ
АШХААЗАРА

Кырттэйлатэи ССР ақытхамға аминистрра
Альснытәи АССР ақытхамға аминистрра

М. Т. Б҃АЖӘБА.

АЛЬСНЫ АШХААЗАРА

15868

№ 9

ИААЗЫРКЬАӘНЫ, АРӘСИНАРДА АШХААЗАРА АРӘИАРА АДОУРЫХ АҚНЫТӘ

Арғыншылган географиятәла нахықо атың зеиңшроу ала, Амшын еикүа арғашақә аетәи аңаакыратә субтропикақуа рцентр акуны икоуп. Қавказтәи ашхарпракуен уи аганқуа рышқа нақуқыаку ашхакуен Арғыншылган аңырыхъчоит афадатәи-амрагыларатәи ахъта хьшәашәа зөуи аарфара аазго, ицуу арғашақуа ркнытә, ахътакуа анықо аамтазы Амшын еикүа нахылтуеит меңзарахда арғхаратә запасқуа. Ацха аазыштыуа атиаакуа ибениазаны нахықунаауа арғашақуен аиғхаакуен хыпхъазарала ирацәанырықазаара уаха настахытәкъам пысабартәла-ихъчаны икоу атагылазаашьакуа қартсоит ашхазара инартбааны арғиалараразы.

Арғыншылган жәйтәнатә аахыс ашхазара иаңуп. Уағы ихшығышытра азикратәи икоуп, наххәап, абри еиңш икоу атоурыхтә факт. Ҳара ҳ-ера аанзатәи IV-тәи ашәышықусазы, абырзентә полководец Ксенофонт, хыпхъазарала ирацәаны иқаз аркуа хадас дрыманы шытакъа ихъатны Арғыншылган иалсны ианцоз, ифуан абас: «Уаға уағы ишимбаала ирацәазаны икан ашхымза гуаракуа, насты ацха зфаз аибашығдәа зегы ршьапы изыкүгүломызд.»

Арғыншылган азықәан жәйтәнатә аахыс ацхеи аңаеи аекспорттә тақ ду дрыманы икан. Анықуаф Ж. Шарден (XVII ашәышықуса) ифуан, Каффантәи Татартәланка асуднокуа (аббакуа) иргойт арғсуа цха, уаға уи ацхеи арыци ирылхны иқартсоит иңбазоу арыжетә.

1750-1762 ашықускуа рзы Амшын еикүа арғашақуа рөи ахухаутра зеиңшраз еилызкаауз М. Пейсонель излеихәо ала, Арғыншылган иалганы иргон «ирацәазаны аңа», атыңан инхоз ауаа зынзаск имариазаз аху ала ирымырх'уаз, абри абзоурала ахухаутцәа беиахон.

Ирдыруа агеограф С. Броневский 1823 шықусазы арғсуа цха ахатабзиара зеиңшроу наххәааны абас ифуан: «Мыцху иналкааны азгуатара нағсаны икоуп арғсуа цха... Ағнұтқа еиңш адәнықагы уи арғштәи ихыблааушәа ауп ишықоу, аңаеи ацхеи кристаллтәні икоуп акы еиңштәкъа акуп ишықоу, ағьама уағы игу нахуаратәи икоуп, ағғы лаҳа-лаҳауеит... Абжыағынтыи ацха қазшас намоу ачабра, уи еиҳа имачны ауп ишамоу... Арғыншылган жәлар рааглыхрағы ибениазаны наадрыхкуо ируакыуп ацхеи аңаеи». 3

Аңсуа цха иамоу акыр иапсоу ахатабзиаракуен Аңсынтылан икүнхоз аүаа ашъхаазара бзя ишырбози ртәи азгуартон жәпағык егырт авторцәагы XIX-тәи ашәышықуса азтәи 30-тәи ашықускуа раан, аңсуа цха ахатабзиара зеңшроу ңашьшауа, Ф. Тарнау игуаларшәмәтакуа рөи ифуан абас: «Уаха назтахытәкъам ашха аарыштыеит ашхаратә ашъхақуа... Уи афғы міхузда илаха-лахадеит, ишкуакуоп, ашъақар ххы ақара иагъаагымхо ибууюп, насты аху харакзыны иршюйт.»

«Аңсынтылан ақыта нхамфа азыхәан» ҳәа еилкаамтакуа рөи 1868 шықусазы А. Пахомов изгүенитон, ашхаратә гүй Күеба ҳәа изыштыаз, зықны 50 рұнда тзы ықаз, ағы 20 нызкъ рақара ашхымзакуа ықан.

Пицундатәи аокруг ақнитәи ақытакуа 9 рөи, ихартәаам адырракуа иқаз рыла, 1872 шықусазы иқан 7.666 ашхымзатракуа.

Н.фон-Дерфиз ифуан, атәатлакуен ашәтқуен меигзараҳдатәкъя нахықаз абзоурала Аңсынтылан инхоз зегъы егъаарыгымхо ашъхаазара иағын ҳәа; иқан анхамфакуа, 600-800 рұнда ашхымзакуа змаз.

Октиабртәи асоциалисттә револиуция дүзза ашътахъ, хара ҳтәыла зегъынцвара ақны енпеш, Аңсынтылан ашъхаазара ишениа ағиара иағыуп. Ақыта нхамфа абрин аусхкы акыр шатқанак'уа атәи уағы ибоит, 1919 шықуса апрель мазы, В. И. Ленин иналы атсағны Асоветтә еихабыра нахъағнатқаз ақутцара ында, ашъхаазара ахъчарасы.

Ацха инартбаазаны рхы иадырхуот акырза иапсоу фатәтәны излақоу ала, насты ихушәтәыгоу аалытдын излақоу ала, ацәа рхы иадырхуот ааглыхра аусхккүа акырцвара рұнны, акыр зтазк'уа азаны нахықоу ақнитә. Ацәа, нара убасгы ашъха ашқам еихъзарала ахархуара азыруеит амедицинағы.

Аңсынтылан ашъхаазара есааира изызхауа ағиара аиуеит аколихаракуен асовихаракуен рөи, нара убасгы аколихацәеи, аусуцәеи, аматцура иалоун ртызтыптә участкакуа рөи.

Уажәи ашъхаазара өнөйт өңцила, культуратә шыатала. Баша еихаргуагуа иқатқаз ашхымзартакуа рұнитә ашхатә ҭаацәаракуа ииаргойт ибзианы иқатоу ашхымзартакуа рышқа. Ашъхагуаралықуа рұнны аусура мөапъаргойт анаука иамоу ақуениаракуен ақыта нхамфа ағтәи аңхъагылағцәа рұышәеи рышъатала. Абарқуа нағылдыршоит ацхеи ацәи еиха ирағаны ранура.

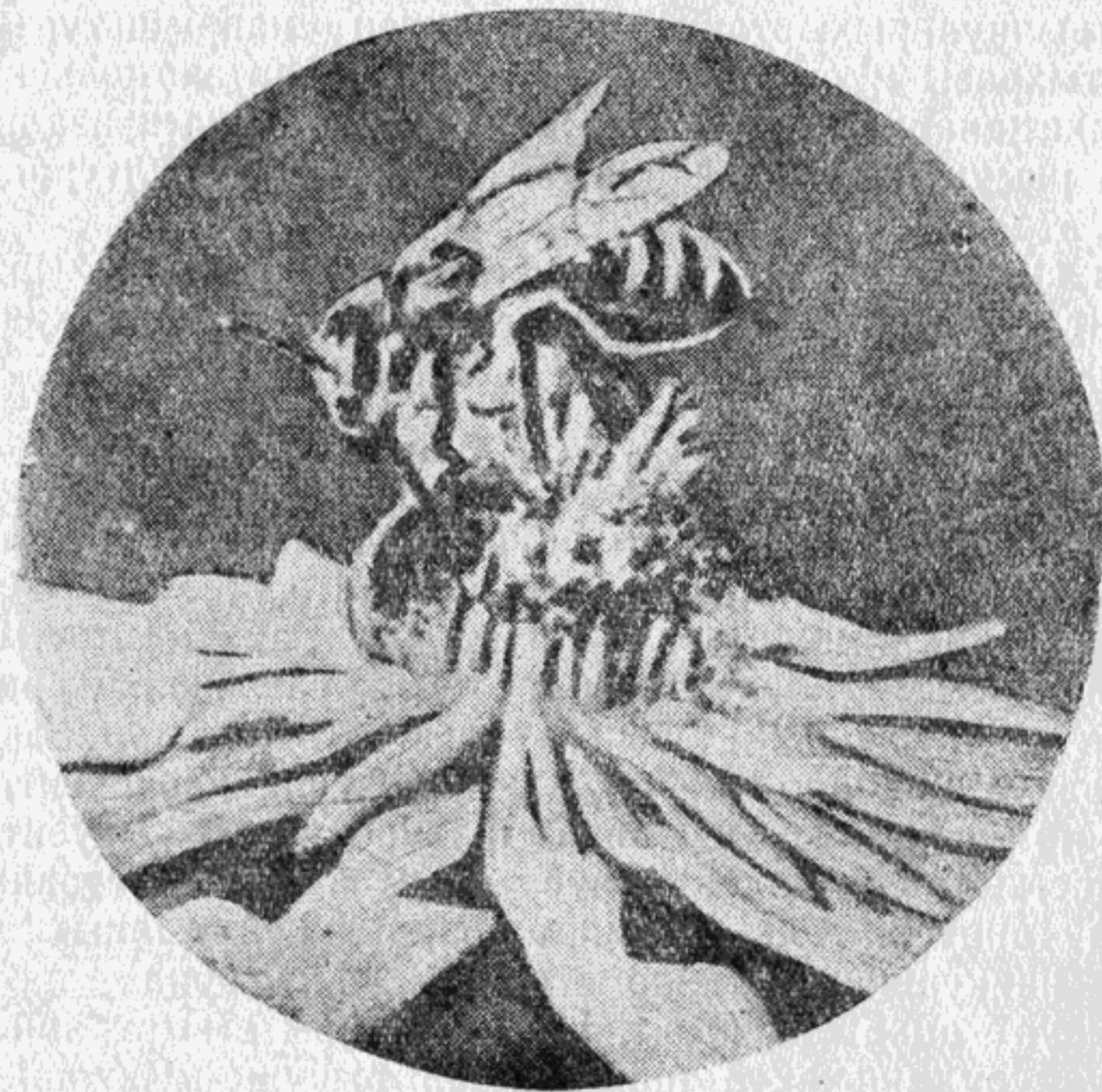
АБАҲЧААЗАФЦӘА РЫЦХЫРААФЦӘА, АМТӘЙЖӘФА ЗМАҚУОУ

Ашъхакуа атқаду зрымоу ацхеи ацәи радиура ахъалдыршо адаты, урт, ақыта нхамфатә культурақуа рырбыбкрағы акырза ритарқ'уа ауп ишықоу. Адғылағы еиха инартбааны ағиара зманы икоу атсаакуа ракхтә 80 процент рақара иагъаарыгымхо ахуаца-

мачакуа идырбыб'уа атиаакуа ракуны икоуп. Атсаакуа жәпакы ашъхақуа рыла мацароуп рырбыбкра злалшо.

Ашәыртлакуен аиагодатә культурақуен — атәа, ача, аца, абхәа, абрикос, атама, амалина, смородина, атыңндра үхәа убас жәпакы егыртгы реафра беңа беңкуа радиура залшом абаҳчаралықуа рөи иззаша рақара ашъхақуа рхырхъазара ықамкуан. Ашъхақуа нара убасгы ахырхага ду рыланы икоуп алимонкуен, апашәан ауп ашъхақуа изрыштоу «абаҳчазағцәа рыцхыраафцәа, амтәйжәф» змоу» ҳәа.

Аңхъагылара змоу аколихаракуен асовихаракуен рұышәала уағы ибартәи излақоуала, ашъхаазара акырза зтазк'уа арезервкуа ируакны икоуп ағафра аштыхразы. Иарбанзаалакъ ааглыхратә бахчағы ашъхагуара рышқатцара, уажәи ҳазғатылуу аамтазы зда ҆сыхуа амам агротехникатә усмфағатәни икоуп.

Аңсуа шыха ашәтағы

Америкатәи наалукааша ашъхаазағ Амос Ивес «Ашъхаазара аенциклопедия» ҳәа зыхызу ишәкүағы, адунеитәи ашъхаазаратә литературағы ренамта дуны икоу ағы адиррағаралықуа жәпакы ааигоит, ашәыртлакуен нас егыртқуақультурақуен рырбыб-

край ашхакуа аныра икарто атэс аазырбъшкуо. Уи икаито адирратаракуа излархөо ала ашхакуа икарто арбыбкра иаанаштуеит абарт реиңш икоу алтшәакуа: абхәазы — ирбыбымкуа иказ ашеткуа 3,8 процент роуп ашээр иаарыштыз, ашхакуа иандырбык аштахь — 13,2 процент.

Ашхакуа иандырбыблакь аминдаль иаанаштуа аеафра иартэоит гектарк ажыт 9 тоннак ръинза, абри аамтазы ашхакуа ахыркам абаҳчакуа рөи гектарцыпхъаза ирауа аеафра иартэо 0,3 тонна ауп.

Ашхакуа иара убасгы акырза ирыздырхаетеит аклевер, еспарцет, алиуцерна нас егыртгы иреиуакуо акультуракуа рижэлакуа риура.

Уажэы, аколнхацәеи, аколнхаратә қыта ажытәи ахандеңәа зегый, асовнхарақуеси МТС-куеси русзуфәеи ақыта ихамфа аусхакуа зегы иақүртәиааны риштыхра алышахарц Акоммунисттә партии Асоветтә еиҳабыреи аапъхара аныкарто аамтазы, иара убасгы атак ду аманы икоуп ашхаказара. Хара хрестублика ажытәи аколнхацәеи ақыта ихамфа аусзуфәа зеги рзы уснагзатәны икоуп адгылкуаарыхыртакуеси абаҳчакуеси иаарыштуа аеафракуа риштыхразы икоу арезервкуа зегы инхартәаатәкъаны ахархуара рзыкатцахарц. Абри гутакыс икатданы иахынзазалшотәкъа ахархуара рзыухароуп ашхакуа ақыта ихамфатә културакуа рирыбькразы.

Ацхеи ацәеи акыр ыканы риура иара убасгы ицхираагзаганы икалоит ауафы иифо акыр иаңсоу аалыткүеси ааглыхразы азен риура азырхаразы.

АДУНЕИАӘЫ ИРЕИБЬҚУОУ

Хара хрестубликаәы икоуп адунеиаәы иреибъкуоу ашхажәлакуа: апъсатә, агыруатә, аимереттә, ашәантә.

Апъсуга шхакуа иамоуп реиха иҳаракыу анхамфатә-хырхаратә қазшыакуа, насты адуниаётәи атэйлақуа жәпацъара ръкны ирдыреит. Хара ҳашхана ашхахаракыратә ҭып үадафкуа рәгылазашыакуа иринаало икоуп, ахъта бүбуала иачхауетеит, ажъаратә-ауристә шхакуа аткыс еиҳа инахараны ипъруеит ахъта аныкоу, насты ацхакатцаразы аус ауеит анақуа ахатәаны иапыкоуи акуа анауеи. Ари ашхака алшара бүбүа аманы аеаанәрпъшуетеит, ииакуршаны 7 километрак атерритория иатсанак'уа ажын ипъруа ацхака еизнагоит, абри аамтазы егырт ашхажәлакуа иреиуакуо ашхакуа шамахамзар рикуша-мыкуша иатсанак'уа атерритория 3 километрак иахысуам ахәразы.

Апъсуга шхакуа иамоуп ақазшы бзиакуа жәпакы. Еиҳаразакы акратанак'уа икоуп иазгуатазарц атыпантәи ашхака ац иауны ақазаара. Нектар ҳәа изыштыу (ацхака злытуа) аизгара иазкуу ашхака ац, апъсуга шхакуа иамоуп еиҳа иауыуп адунеи ажын ирдыреуа егырт ашхакуа рааста. Уи аура 7,2 миллиметр

ыкоуп. Абри, ашхакуа ирылнаршоит анектар ирласны аизгара адагы, анектар инагулахалазаны излоу ашеткуа уи риҳрагы.

Ишъакургылоуп, апъсуга шхакуа иаанаштуа аалыт ажъаратә-ауристәикуа рааста 30—40 процент риля ишихай, ишдыру еиңш, арт ашхажәлакуагы, ибзиазаны анектар еизызгакуа ракуны икоуп.

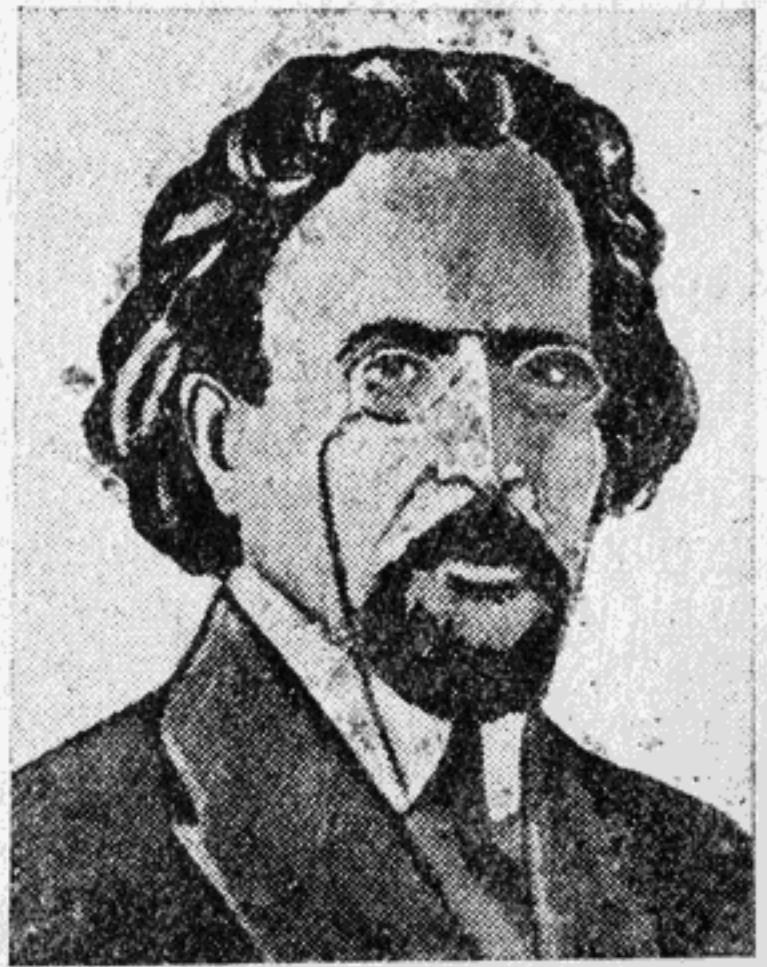
Апъсуга шхакуа «асамқурқаңштәикуа» («красноклеверные») хәа ирыштоуп, 1916 шыкүсазы Б. П. Хохлов ишъакуиргылеит, апъсуга шхакуа 61 процент аус адируларасы шрылшо аклевер қаңш ажын, абри аамтазы краинтәи, картәи, украинатәи, италиятәи, ариолтәи ашхакуа аклевер қаңш аус адулара зылшоны икоу 40 процент иреиҳаны залшом.

Еиңрдыра аурыс агроном И. Н. Клинген, Апъсунтәйлантәи кигаз ашхакуа ръышәарақуа 1908 шыкүсазы ианымғаңыгоз изгүеитон абас: «...арт ашхакуа ацышыахутәкъя қартцеит, сунтәтәи ашыкүсазы 21 десиатын ацамқур ахылаз арбыбкра имғаңаргас абзоурала иалдыршент десиатынцыпхъаза ажын иаңтоу ацамқур жәлақуа 15 պүт аиура. Иара абри адгылкуа зегы ръкнытә, ажелазыхәан аклевер атагалара ажынза, ииүн мазы итыгоуп десиатынцыпхъаза 250 պүт атәа».

Ашхака шақа ац ауыу ажара, асамқур қаңш ашет, науны матрашәа икоуп, ажытәи еиҳа еиҳаны анектар алцәйцәаара алшоит, насты ацамқур ахылуу атып еиҳа лассы-лассы гуаңхарала иаңцаауа иалагоит. Нак-аактәи абри аимадаратәи тауа, Дарвин дазкылст абри еиңш икоуп алкаа — ашхака ац аура азырхареи ацамқур қаңш матрашәа икоуп ашеткуа раура армачреи, ашхакуеси ацамқури рзы хырхага аланы икалоит, инартцаулазаны итәахыу анектар ашхакуа инағзатәкъаны ахархуара азыури ацамқур ахылуу ашхакуа неиуа, насты идирбыйк'уа ақатцаеи алышахоит ҳәа.

Аурыстә шхаказараәы иалукаазаша аусзуфәа изныкымкуа изгүартахъан апъсуга шхака ақазшы бзиакуа иамакуоу ртәи.

Идирбүү кавказтәи ашхаказаф К. А. Горбачов 1906 шыкүсазы, апъсуга шхака, ицэышшәэй ашхажәла иахшало, уаҳа назтахытәкъам ахушвара айтент уи иаалкаатәкъаны

Константин Александр-ипъ
Горбачов

тынч ақазаара бзина нахъабо, аусура бзина нахъабо, ашъхакуа ранаңа рхылт ахъырацәхо, ахъта ахъырчхауа азы.

Егырыт ашъхакуа рааста апъсуа шъха апъижәаракуа иамоуртәи азгуардахъан, хара ҳтәйла ақнитәикуа реиңш, ахәа-нырцәнтәикуагы назлоу иалукааша анаука аусзуфәен ашъхака-зара аусзуфәен зегытәкъя нағъаарыгымхо. Ашъхакаазараңы ақыр зтазк'уаны икоу усумтак апъшакуа уадафуп, ма ани ма еғи аганала, апъсуа шъха наалукаазаша ақашъакуа ртәи зымхәоны икоу. Абар 60 шыкұса инареиханы итцеит адунеи ағтәи ашъхакаазафәә аинтерес азықатданы иалацәажәоижътей апъсуа шъха азтәатәи.

И. Б. Силин 1912 шыкұсазы Қазахстанка игеит апъсуа шъхакуа ранаңа ғышба. «Арт ашъхакуа, наалукаартәи аалыт аазы-штууа, — хәа ифуан уи, — кавказтәи ашъхажәлакуа ранаңа раиура аинтерес ду аманы иканатдеит: 1914 — 1915 шыкұскуа рзы, иара уақа ашъхакуа ранаңа раиура инаваргыланы, кавказтәи ашъхакуа ранаңа хыпъхазарала ираңаны ирауратәи аускуа еиқекаан».

1902 шыкұсазы америка Гагрантәи иргеит ашъхымзакуа рапхъятәи рпартия ду. Уиашътахъ, Апъснытәи арайонкуа рқынтырт иааиңмырбазакуан ирауан апъсуа шъхакуа. Уажә ҳазда-гылуу аамтазы апъсуа шъхакуа инартбау ағиара рыманы икоуп Америкатәйлан.

Америкатәи ашъха ааглыхра знапы алакқоу (Раухфусс, Бентон, Фостер, Цезан ухәа егыртгы) изларыхцәажәо ала, сыйырт ашъхажәлакуа рәапхъя апъсуа шъхакуа апъижәара ду рыманы реаадырьшит, хутакахъала, италиятәи ашъхажәлакуа раткысы еиъны.

Уажәи апъсуа шъхакуа рзы атахракуа раңаны ауп ишықау. Апъснытәйлан иааует аешъаратә республикакуа рқынтырт еиңш, иара убасгы жәлар рдемократия атәйланкуа рқынтырт ашъхакааза-фәә, атыпъантәи ашъхаратә ашъха цэышшәи аилкааразы.

Апъсуа шъха қалеит нағъөион асубтропикатә зона аҳауатә тагылазаашъакуа раан. Мейғзарахда икоу ақуауракуеи, шыкұсқаҳытә 1500 миллиметр рқынза икоzo, ахая ацәаакыра дуны иамоуи, хәзы игоу периодкуак раан 90 процент рқынза инаzo, бжъаратәла ашықсантәи ашъхарра 13 — 14 градус рқын-за итәи, аорганизмкуа рызхарен рыңиарен рзы аспецификара злоу адәнықатә тагылазаашъа қартдеит. Асубтропикатә зонаңы хара иhamоул еиуеиңшым атиаакуа раңаа заны, зхатарнақцәа ауаркы раңаа заны изхылтцуа, зышетраан изхылтцуа ибыбышза икоу, пәштәи раңаала еилуу, ашәт дукуа анектар инагулахала-ны измоу, абас, иаххәап, ацха злытца атиаакуа — азамқур, ахуажәатла, адаптация, ахъа, алакация, ачамха нас егыртгы.

Асубтропикатә зона аспицификатә тагылазаашъа иара анырра ззықанатдо зхатәчыдаракуа змаз атиаа бенакуа рырәниара ама-цара акумызд, уи иара убасгы ицхыраагжаны икан уаха ната-хытәкъамкуа аусура зылшо апъсуа шъха ақаларазгы.

Латвиатәи ашъхакаазафәә Акуатәи аботаникатә баҳчаы.

Апъсуа шъхакуа рзы атахракуа ахъдуу, настры есышыку-саири нахъазхая ақнитә, Ақуа ақалақ ақны еиқекаауп ахәйн-ткаратә ашъхатә питомник чыда; убрақа ашъхакуа ранаңа рыл-хра еиқекаауп.

Акуатәи ахәйнткаратә ашъхатә питомник есышыкуса Асоветтә Еидгыла еиуеиңшым арайонкуа рышка идәйкунатдоит аоригиналра злоу апосылкакуа, ашъхакуа ранаңа зтакуоу. Ашъхакуа ранаңа ахъдәйкүртço Асоветтә Еидгыла ақнитәи еиуеиңшым ареспубликакуа рышка маңара акузам, урт дәйкүр-ттоит иара убасгы Польша, Франция, Финлиандия, Дания, ухәа егыртгы атәйланкуа рышка. Атыхутәантәи ахушықусакуа рыф-нутқа иалагжаны маңара, СССР ақыта нхамфа Аминистрра анар-иадкуа рыла, Асоветтә Еидгыла еиуеиңшым арайонкуеи, иара убасгы адунеи ақнитәи егырт атәйланкуеи рышка Апъснытәи идәйкүртçoуп 4 нызкы инареиханы ашъхакуа ранаңа, 200 пакет инареиханы ашъха зхылтцуа акутаңык.

Хара ҳашхакуа рзы атахракуа убысқак идууп ақнитә Ақуатәи ашхакуа րпитомник налшом урт инхартәаанырынагзара. Араға ихәазарц азхоуп, 1955—1956 шыкүскуа рзтәи өафратагалантәи-азынратәи асезон аан маңара Ақуатәи րпитомник азаказкуа 8 нызқь аиүт, Чехословакия, Польша, Албания, Румыния ухәа егъырт атәылакуа ышка аңсуга шхакуа рдәйку-таразы.

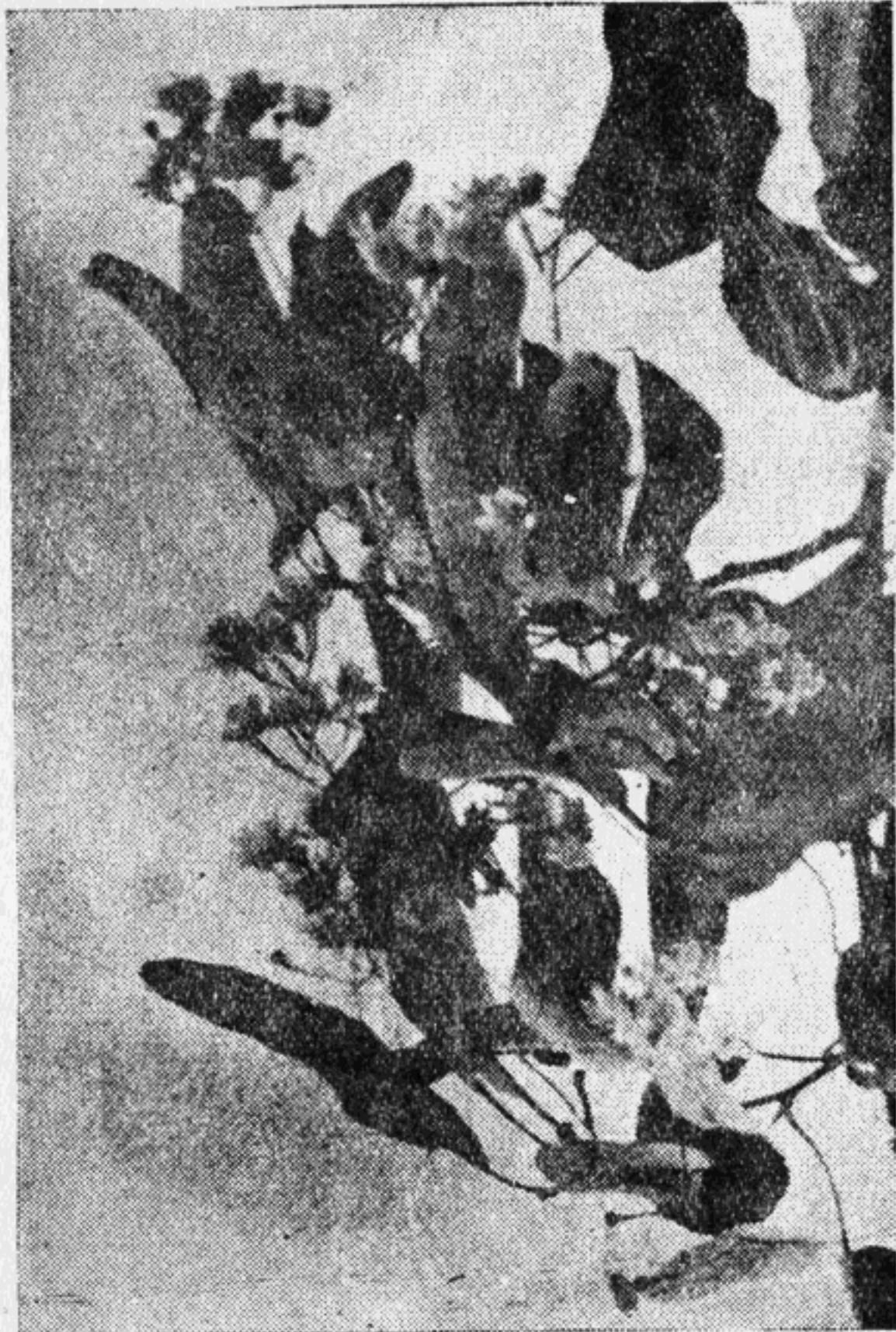
Украинатәи гүзәйк ашхадаафәә, Гагратәи аранон, Бзып ақытантән Бараташвили ихъз зхыу аколихара ашхадаа гуараңы ашхымдаауа ирыхуапшуют.

Хара хрестубликаңы ақыр аәиара амоуп ағыруатә шхада, зхатабзиаратә қазшакуа ыла аңсуга шхада даараңа иазаигуаны икоу. Нхамфатәла ибзиакуаны ауп ишыкоу имеретиатәи, нара убасгы ашәантәи шхакуа, ааңсара рзымдыруа аңха аизгараңы ибубуазакуоу ракуны, насгы ақытантамфатә культуракуа зырбы-бк'уа ракуны ахъз-аңшада зманы икакуоу.

АЦХА ААГАРДАТӘ БАЗА ИНАРДБААНЫ АХАРХУАРА АЗУТЭУП

Аңсынтылан уаха настахытәкъам тұсабаратә базаны икоуп ашхадаа зара мчхара дула аренаразы. Излахушыаду ала, Аңсны икоун 300 нызқь инареиңаны гектар зтазк'уа адғылкуа аңха злы-тұа, анектар аазыштуа — ашықартә сок ҳәа изыштыу злытұа атиаакуа ахъықунаауа. Хара хрестублика ақнитәи адғыл бзна-

хукуа реси икоуп аңха аазыштуа енүеиңшым атиаакуа 80 ркынза, убырт рхыңхазаракны налоуп; кавказтәи атәатца, ал еиқуатәа, ашың, абығызра, акатцахур, ашәч, ахуажәатца, абиа, риабина, ашхадаражь, держи-дерево, иван-чаи, лабазник, шалафеи, вдовушка, горчица, окопник, одуванчик, кавказтәи ажынтыры ухәа егъыртгы.

Уаха настахымкуа, аңха аазыштуа, ишетуа атәатца амыхуа.

Аңсынтылан инардбааны аәиара аманы икоуп, анектар беиазаны излоу алакация шкуакуа. Алакация бжъаратәла, гектарк ақнитә аңха аалыңт иаанаштуа иартәоит 1000—1500 килограмм. Аңха бзианы иаазыштықуо иреиуюп ацитрускуа, ашәыр тұлакуа, испаниатәи дрок, софара иапониатәи, амушмала, атунг, ахурма, аглицина, аутратыхтә-бахчатә культуракуа — ашынка, ақабақ, акарпыжә ухәа егъыртгы.

Адекоративтәи абнатәи тиаакуа жәпакы раамтақуа еңкүмшәакуа нахышетуа нағахы атагылазаашъакуа қартсоит ашыкүс ахы инаркны атыхутәаныңа ашхада аус дыруразы. Әафратагалантәи-азынтыи аамтазы, ашхадааразы реиха аамта хъамта ашыкусазы наңыкоу аан, А҃сынтылан ишетуеит 30 инареиханы еиуеншым ацха аазыштуа атиаакуа.

Хара хреспублика ақнитәи аколнхаракуеи асовнхаракуеи ирымоуп инартбааны икоу алшаракуа ашхадааразы. А҃сынтылан ашхадааразы специалисты ентузиастны иқаз И. Д. Агумаа ихушьадит, хара хұны уадафра алацәамкуан иқазаарды шалшо 400 нызқы инареиханы ашхымзакуа, ашхагуаракуа рөйибзианы аусура анеңекааха аамтазы 8 нызқы иреитцамкуа тонна атовартә цха нағсы 200 тонна инареиханы ацәа шықусыкала раиура алзыршо.

Ацха аазыштуа аресурскуеи ақыта нхамфатә культуракуа рырбыбкен рзы шақа залшо ала ахархуара рзуразы, хәарас нағахыузен, нағахыуп аус бзианы изуша ашхакуа. Абри азыхәан хара иҳамоуп уаха назтахытқем алшаракуа, избан акузар хара ҳашхакуа адунеиаңы иреиңзакуоу иреиуоп.

Аха, еиуеншым атиаа хк бени-
куа шыкоугы, А҃сынтылан иқа-
ттәу рацәоуп ацха аагартатә база
арбуураразы. Аресспублика ақнитәи
аколнхаракуа жәпакы ахуажәатлеи,
ахьеи, атәатлеи анышетуа аамтазы,
ааңынреи аңхынреи рзы рышхагуаракуа рымгалар ғысыхуа рымам
Кудртөи Бзыптеи реиғхаакуа рк-
нитәи атыңкуа рышқа. Аха, арақа
ацха еизгара асезон еиха имауп,
абри инаңцанды ара иненужены
ақуа ауа ианалагалакь ашхада ацхада-
қаттараңы ирпүрхагахоит. Абри
азыхәан ауп уснагзатәни изыкоу
иаапшымыркъазакуан, ааңынрастәи-
аңхыннтәи нағсы аңхынратә-әафра-
тагалантәи аамтазы ацха аизгара
алыршахартә еиңш аус аикүршәа-
ра. Абри гутакыс иқатданы, шақа залшо ала иртбаалатәуп шыку-
сык нызтца аҳаскынжәлакуа рлатцара, ацха ааштразы ахархуа-
ра рзура алшоны иқакуоу. Абри ақны ахшығзыштыра азықаттара
иаңсаны икоуп, ацха аашттраңы ақыр иаңсаны излақоуала агрега-
чиха алаттара. Аколнхаракуеи асовнхаракуеи рөйи еиқаатәуп абри
акультуралы аңышәаратә-аарыхратә латтаракуа, ацха злытца, нағсы
ауағы ифарасы крупа бзианы икоу, иара убасгы араху рзы
қашәас рхы иадырхуо ачаз раиура алзыршо.

Иасон Давид-иңә Агумаа

Шақа залшо ала иртбаалатәуп ацамқур қаңшы нас еғыртгы ацха аазыштқуо акультуракуеи рлатцара дгылқуа. Илауттарацы алшоит алиуцерна, аесперт нас еғыртгы ақуджелатә ҳаскынкуа, ацха злытца атиаакуа. Абарт акультуракуа рлаттарала избахарасы алшоит ауснагзатәкуа өба: арахуааразы ақашәатә база ақаттареи ашхадааразы инартбааны аренаразы абаза аикүршәарен.

Иара убасгы нағахы икоуп ашхагуаракуа ғыкуша-мыкуша ентахазарц алакация шкуакуа.

АШХААЗАРА ҚАХЦАП АРХАГЫЛАРА ЗМОУ, АХАШЕАЛАХУ ДУ ААЗЫШТУА АҚЫТА НХАМФА АУСХК АКУНЫ

Ибзиоу атагылазаашъакуеи алшаракуеи ахархуара рзы, А҃сынтылатәи колнхаракуаки совнхаракуаки ирылдырышоит ибзиахузуо ақаттарбакуа раиура ашхадааразы, идуңәамкуан икоу ашхагуаракуа ирымакуоу ркнитә ақыр аңаралә хашәалахуқуа анхамфа абри аусхк ақнитә изауа.

Гулрыңштәи араион, Азантә ақытантәи аколнхара Түлүкізе ихъз зху ашхадааразы иалтны ианушт 40 нызқы ркынза маат, иара абри ақытантәи аколнхара Молотов ихъз зху ианут 43 нызқы инареиханы маат ахашәалахуы.

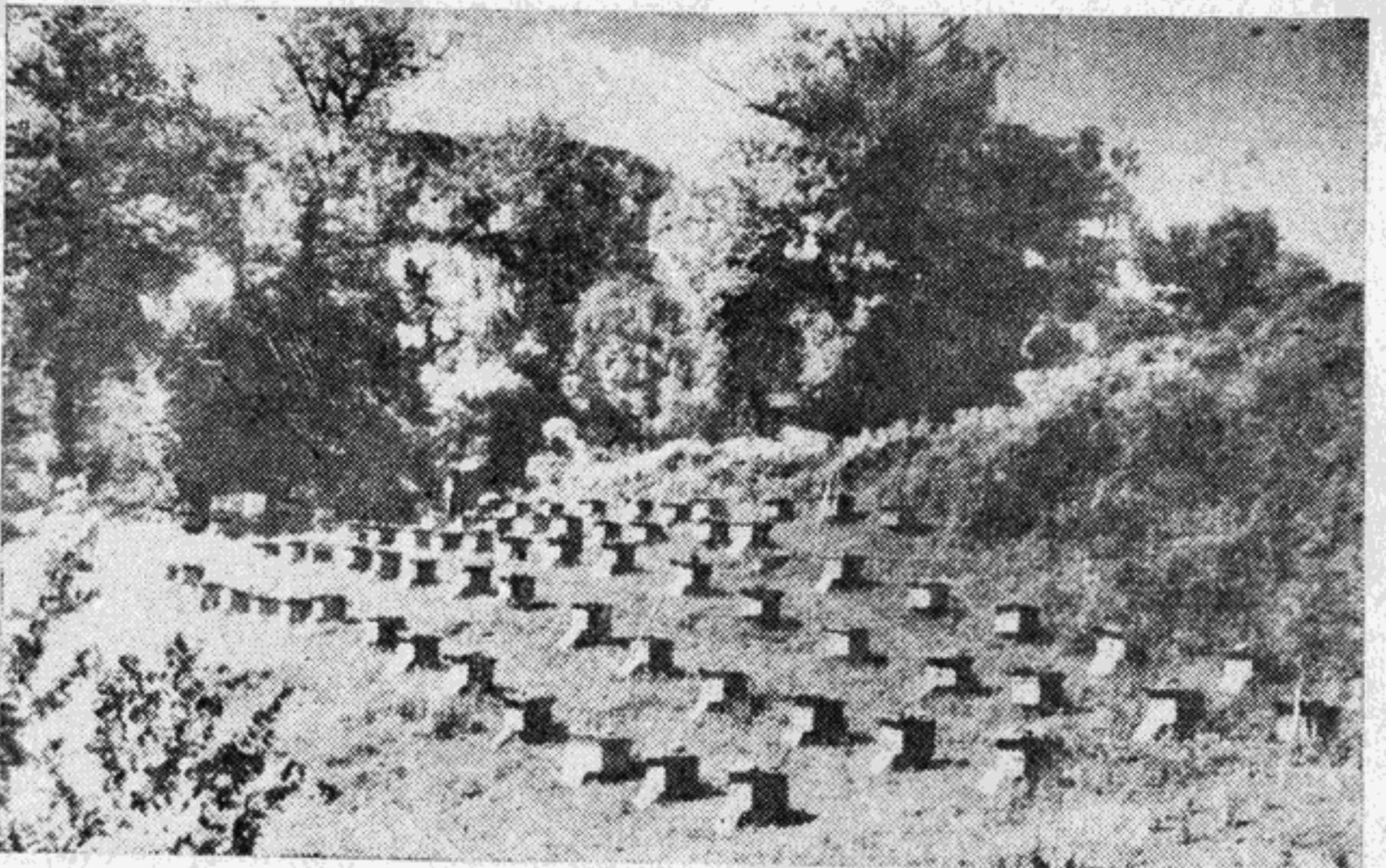
Ашхадааразы аренаразы ақаттарба бзиакуа раиура алдырышоит Қырттәлатәи ССР ақыта нхамфа Аминистрра «Грузплодо-семптомник» наға асовнхара питомник, зкны директорс Н. Г. Гогия дыкоу. Иаххәап, 1955 шықусазы, абри асовнхара аётәи ашхагуара атовартә цха ануразы аплан иазышақургылаз нанагзейт 130 процент рыла, ацәа ануразы ишьақургылаз адтагы инаңцаны инаңзоуп.

Асовнхара ашхагуара иамоу ашәир баҳчаөуп наңыкоу. Ааңынтыи аамтазы арақа икоу ашхадааразы, абаҳчааафцә ацхыра-ара ду рыртоит атәакуеи, аҳакуеи, атамақуеи, абхәакуеи ухәа еғыртгы атлақуа рырбыбкәреи, абри, аборт акультуракуа реафра аштыхра иацхрааует. Абаҳчааракуа рышетра ианалгалақ аштах ашхагуара ииаргоит Кудырта афхада ашқа, ацха аайыштуа рмассив дукуа ахыкоу: ахуажәатла, ахья, атәатла.

Арақатәи абаҳчааракуа ашхадааразы иаңдырбыбыз абзорала, 1954 шықусазы асовнхара ашәиркүа реафра ирауз иартаеит гектарк ақнитә 89 центнер, планла гектарк ақнитә 45 центнер рураны нахъазгуатаз ахатыңан, 1956 шықусазы ираурацы иакүгүб-еит гектарк ақнитә 100 инареиханы центнер ашәир.

Асовнхара питомник ақнитәи ашхадаараз Г. П. Глумиои, ашхагуара реиңшакургылареи, нағсы уи аңхъагылара змоу

рыриадкуа ыларгыларен гұтакыс иқатданы, атыхутәнтәи хышы-
куса ығонутқа иалагданы акыр аусура мөфәллігейт. Уи иусура на-
паиркит иеемиз ашхымзакуа иөңдіктуаз ыла ыръсаҳрала. Аш-
хымзакуа ырхутак аремонт рзықатдан, настың ишән. Абасала
ашхымзакуа зегзың ибзианы изықатдан иахганы даға ұғынан
рыиагара (ргара).

Асовнхара питомник иатәу ашъхагуара Кудыртатәи аиғхаағы.

Аусура даналага раъхъатэи асезон аантэ́къя, 1954 шыкүсазы альхъагылара змоу ари ашъхаазаф ипъсаҳт 80 процент инареиҳаны ашъхакуа ранацәа, иара убасгы 80 процент ашъха саранътә рамзазы ашъха ртра аръхара иазкны. Аапъынразтэи ёағратагалантән

Уи иара убасгы акыр аусмөфалъгатәкуа қантцепт азынтаен аамтазы ашъха рұра аръхара иазкны. Ааңынразтәи өафратагалантәи аамтакуа рзы ашъха рынхара аиҳатәразы изыхутаз аусмөфалъгатәкуа қатсан, абри иңхыраагзаны иқалеит ашъха ҭаацәаракуа иақуртәниааны рымчқуа рзырхареи урт раалытқ аштыхреи рзы.

Абартқуа зегырыбызурала, 1955 шықусаңтәи асезон аан ашхакуа ртаацәаракуа рзырхаралы ашхагуаралы ишъакүргылаз аплан ахынагзаз адагы, иара убасгы адцакуа инарыццаны инагзан атовартә цхеи ацәен раиура азгы. Уажәы асовнхара ашхагуара иамоу аңы икоуп ашхада ҭаацәаракуа 68, уаҳа назтахытцекъам атагылазаашь зманы икоу.

Асовнхара аётәи ашъхаазафәә ахшығыштыра ду рзықартонт ашъхагуаракуа рөы ашыкус ахы инаркны атыхуақныңза ибубуоу ашъха таацәаракуа рымазаара, раазалара. Абри урт нал-

дыршоңт ашхакуа ырындирии раазарен рзы ишъакурғылоу айка-
ракуа бубуалатцәкъя ымфаңтарала. Абри гутакыс икатданы есы-
шыкуса ирыпъсах'уеит 40 процент иреитдамкуа ашхада ранацә. Аб-
ри аусмөфапъгатә аյстазаараңы имфаңтаргоит цъя изхүцны, асе-
зон аан иреибъу аамтазы, — хадаратәла ацха аизгара ианалаго
аамтазы, даеакала иаххәозар ахьеи атәатлакуен ашэтра ианалаго
аамтазы. Анацәа ёакуа ылышх'уеит реиха ибубуу, аалытц раңа-
ны наазыштыу ашхакуа ртаацәаракуа рөы. Абри агутаказы рхы-
иадырхуоит ибзианы игыло ашхакуа ртаацәаракуа. Араңа, ашх-
акуа ранацәа анырыпъсах'уа аамтазы иажэхьоу ымдацара ракум-
куа иара убасгы ирыпъсах'уеит аалытц мачны наазыштыкую ашхакуа
ранацәа, урт шаңа рхытцуа иахмырпъшыкуа.

Аиашара аланы икоуп, ашъха ҭаацәара амч бзиа րыманы дук ҽиқүшәаны иқацәам ашъхатраेы реизырхара алшоны Г. П. Глум-нои нахьишо. Абриазыхәан. абри, зегърапъхъазагы иғылоу усны ишьоит есышыкуса хымъадатәкъя ашъхагуаракуа рөы ипсаҳаларц 40-50 процент р҃ынза асанань қатарта рамкакуа.

Ес өафраңгалан, ацха мачны иахътоу арамкакуа рөы икоу ацхала ашъха акыррәатço, уи дацхрааует азынразтәи – аамҭаан ашъхакуа рتاацәаракуа рөы ашъха өаракуа хыпъхъазарала ира-цәаны реизырхалара. Уи, азынразтәи аамҭаан ашъхакуа ртаацәа-ракуа ртыпъкуа еиҳа еитцеитәуеит настыры иръхоит.

Асовиҳараңы бжъаратәла ҭаацәарак ашхакуа рзы азынразы ирзаанрыжыуеит 16-20 килограмм ашхеи абыңцәлымсей. Ашхака-зафәә жәпағык лассы-лассы ирбалоит аапъынразы ашхакуа рхыләниа аизырхара аамтаан ашхакуа рҭаацәаракуа рेы абаң-цәлымса рзымхо ишықалало, абри иагъаԥырхагоуп ашхака ҭаа-цәара реизхара атемп. Абас иқамларасы, ацха-абыңцәлымсатә асараптә рамкауа Г. П. Глумнои еинигалоит ахья аныштета аамтазы, ңасғы уи иагъаанижыуеит аапъынра ақынза. Ааԥын-ратәи аамтазы, ацха-абаңцәлымсатә асараптә рамкауа ашхака ҭаацәаракуа ирзыкургыло, уи, егырт аԥхъагылара змоу ашхака-зафәә реиңш, иалиршоит абелоктә млакра рымамкуа ашхакуа рыхатцара.

Ааңынраztэи аамтазы ашъхакуа рхылөиаа реизырҳараан ал-
тшэа бзяа аанашьтуеит Г. П. Глумнои инартбааны ахархуара
эзиуа, Блинов иқатцашьала, ашъхакуа рытра рентцакра; абри иаа-
наго, ашъхакуа рытра иркүртхойт афатэтэ запаскуа, адиафрагма
иақутханы афатэ зку арамкакуа рыхургылара ауп.

Асовнхараңы ахшығзыштыра ду рзықартсоит ашхагуараңы апрофилактика тә усмөапъгатәкуа. Ашхакуа рتاацәаракуа атыпъ ўың ашқа риагараан, ес ааңынрацыпъхъаза амфалъгараан, ашхакуа ранацәен ашхада ртыпъи нааипъмырқызакуанрыпъсахра аамыштахь; ашхымзакуа адезинфекция рзықартсоит. Ашхадаазараңы рхы иадырхуо амыругақуа (инвентар) нааипъмырқызакуа .ес 7-10 мшыңыпъхъаза дезинфекция рзықартсоит: Абас мацара абри

аусуракуд мөлдөргөйт асезон ахы инаркны атсыхуанында. Асовнхарағы адезинфекциақатқас рхы иадырхуот аформалин рұза, зны-зынлагы мңала ақублаара.

Апрофилактика тә усмөлдөгатқас алтшәа бзиқуа аарыштыует. Атсыхутәнтәи хышиқуса рығнұтқа ашхагуарағы уағы нимбац ашхакуен урт рхылениаи изакузаалакгы чымазарак рыхында.

Есышиқуса, ашхакуа таңдарап агарантия рыманы азынра рбыттара алтыншара гүлакыс иқатданы, асовнхара ақытәи ашхагуарағы иаанрыжыует запас ҳасабла ашхакуа ранаңәа 15-20 рыхында. Ааңынразы, ахархуара зызумкуа иаанхаз азапас иенуоу ашхакуа ранаңәа рхы иадырхуот ашхакуа ранаңәа-ащырағағәа рахасабала.

Асовнхара ақытәи ашхакағағәа ирылдыршаз азхоуп хәа гуртынчрак қартом, настың изгуартоит акыр аусмөлдөгатқас, ашхагуара аринахыссы аизырхареи атовартә ацхеи ацәи раиура аштыхреи ралыршара изккуоу.

Асовнхара «Питомник» ақытәи ашхакағағ Г. П. Глумнои ашхагуарағы ашхымзакуа ангуенто аамтазы.

Абри гүлакыс иқатданы иззұхагуатоуп, Дадан-Балатт иаңтада 12 рамка змоу ашхымзакуа рұнытә ашхакуа таңдарап азетты еиқутса-еиқутданы иқартқа ашхымзакуа (ульи-лежаки) рахь риагара. Абарт реиңш икоу ашхымзакуа акыр раңағаны иртазаратәи нахыкоу настың урт рұны массала ашхакуа ранаңәа-ац-

хырағағәа ахархуара рзура ахъалшои рыбоура алшарақуа қалоит, хадаратәла ацха аизгара аналшо аамтазы, ашхакуа таңдарап азырхареи ицхырағзаганы иқалоит. Ашхагуарағы уажәнатәгы ишықурғылоуп раңхатәи ашхымзакуа еиқурғылақуа 10.

Акырза уағы ирөитцаарагы алшоит атәла ақытәи еиңирдүруа ашхакағағәа ағызцәа А. Маршалкин, И. Милиаев, Ф. Орешкин ухәа егыртгы, ес шиха таңдарапхыза 100-150 килограмм ацха заукуо. Еихаразакгы уағы изгуеніратәи икоуп, Красноярсктәи атәлағацә, Бирлиусстәи араион ақытәи нхамфатә артель «Промкраина» атәи аколнхаша В. Шалагин иусура ақытәа, ашхакуа таңдарап азимоу рұнытә таңдарапхыза 157 килограмм ацха аарыштуа ақаттара алзыршаз, иреиңзую ашхакуа таңдарап азимоу — 300 килограмм ацха аиура алзыршаз.

Атәла ақытәи ашхагылара змоу ашхакағағәа ирымоу аусуратә ғышәа ағареи ашхакағағы инартбааны алартәареи рзура иаңсаны ауп ишыкоу. Уснагзатәни икоу абри ауп, Аңснытәи АССР ақыта нхамфа Аминистрреи амашынатә-транспортә станциакуен, нара убасгы ақыта нхамфа ақытәи аспециалисттәи еиха инартдауланы иртталароуп настың инартбааны наладыртцалароуп ашхагылара змоу ашхакағағәа рұнышәа. Абри, хәарада, ицхырағзаны иқалоит афбатәи ахушықуса ашықускуа раан ашхакағаға аалытқуа реизырхара назкыу ауснагзатә еихь зарала азбара алзыршарағы.

Аха арақа ирызтгилатоуп нара убасгы ашхакағаға арена-рағны ҳара ҳөй атып зманы икоу агхакуагы. Ареспублика ииенебаркны иугозар, ашхакағаға өемкүа ауп ишымғағасуа, ғвара-ғвара колнхарақуак рөи ари аус зынзаск иғугутажыуп. Аколнхарақуа рөтәи аревизиатә комиссиакуа ишаҳутоу аконтроль рзықар-том ашхагуарақуа реихабацәа русура. Атып рыманы икоуп афакткуа, аколнхаратә шхагуарақуа иаарыштуа аалытқуа заа им-капанкуа, аконтроль азықамтқуа ианыртиуа атәи зхәакуо.

Апартиятәи асоветтәи организациакуа рганахьала, ақыта нхамфатә усбартакуен акыр аколнхарақуа рправлениеқуен рганахьала ашхакағаға арена азтәатәи нахынзахутоу ахшығыштыра ахъазықарымтсо нахъянаны, ашхакуа таңдарап ахъажызара еиха иаңтает. Уажәи, аколнхаратә баҳчарақуен аутратыхртакуен гектарыпхыза 0,9 ашхакуа таңдарап; абри аамтазы гектарк иатканак'уа абаҳчареи аутреи рырбықразы наңахыуп иқазаарагы ашхакуа таңдарап аоба иреиткамкуа.

Игха дуны икоуп, ареспубликағы аколнхарақуа 224 икоу рахьтә аколнхарақуа 164 затәйк ахъажызара измоу ашхагуара. Арақа изгуататоуп, колнхарақуак рөи икоу ашхагуара шмаңзоу настың ииенмүк аиешекаау. Амчхара маңы измоу ашхагуарақуа рөи, хәарада иаңахыузен, ацха еиңш ацәагы наз-

лоу инартбааны раиура аиекаара залшом. Абри әлоуп иагъзиелкаатәу, Гагратәи араион аеитәи аколнхаракуа рөү 1955 шыкұсазы бжъаратәла шыха ҭаацәарап ақнытә 5,2 килограмм ацха ахъроуз, Галтәи араион ақны — 7, 9 килограмм ацха. Очамчыратәи араион ақнытәи аколнхаракуа рөү еиҳагыы илақуп ацха ирауа зақароу.

Гудаутатәи араион ақнытәи колнхаракуак рөү ихуартамкуа ауп ашъхаазара шдырәио. Хаз игоу колнхаракуак рөү ирымоу ашъхагуара нахъхүчзәцеу нахъданы азарал раует ашъхаазара ақнита. Абас, наххәап, Щырзха ақытантәи аколнхара Шаумиан ихъз зхыу аеи ирымоу 12 шыхымза затәйк роуп, абарт ашъхаақуа рымат ауразы 1955 шыкұсазы накурзын ацъамшкуа 120. Арақа аусура ихуартамкуа нахъенәкааз нахъданы ацха атовартә аалытпмоузент. Иара абри хыхь нахарбаз нағызоу атагылазааштәкәя ауп икоу Лыхны ақытантәи аколнхара Ленин ихъз зхыу аеғы.

Аколнхаратә шыхагуарақуа зегъытәкәя рәни икоам иртаххаша ақара зда ихуартам амаругакуа. Иахутоу ахшығыштыра азықартом арамкатәшхымзакуа раахуаразы. Алшара дукуа икоу рхы нағырхуом атыңанкуа рөү арамкатә шыхымзакуа рықатцаразы.

Хазы игоу колнхаракуак рөү, уафы иңеишъаратәи ишиқоуты, ашъхаазара мөағъаргоит аитахара змоу аметодкуа рыла — ашъха раазоит ибашоу ашъхымзакуа рөү, настыи еиуенішым ачымазаракуа рәнитә ашъха рацәыхъчара иазкыу аусмөағъатәкуа руғұхьяа ркым.

Аңсынтылан икоуп иатахыу алшарақуа зегы, иарбанзаалакты аколнхарақы ашъхагуара дукуа рыманы ақатцаразы, азеиңштә нхамфа аусхкақы ахырхагара ду злоу усны ашъхаазара ақатцаразы. Абри азыхәан, Аңсынты АССР ақнытәи апартиятәи асоветтәи организациакуен, ақыта нхамфа Аминистрреи, амашынатә-трактортә станциакуа рнапхғағзәи ируалуп идырбұуарасы дара иқартқо анапхгареи ацхыраареи, азеиңштә шыхагуарақуа русура аколнхаракуа рөү ишахутоу еиқекаахаратәи ақатцаразы.

Атыңантәи ааглыхреи апромыселтә кооперациии ирылшоит, иагъалдыршароуп ашъхаазағзәи иртаххаша ашъхымзакуен амаругакуен рықатцара аиекаара.

Иатахыуп шыатанкылатәкәя аусура еибтәни еиңекаахарц Ақуатәи ахәынқарратә ашъхаазаратә питомник аусура. Абри апитомник аусура ирзаигуазаны иадхәалазароуп аколнхаратәи асовнхаратәи аарыхра. Апитомник аиашазытәкәя иқалароуп иेыр-пшыганы аколнхаратәи асовнхаратәи ашъхагуарақуа рзы, аյхыалылары змоу ағышәа алартәара мөағызго акуны.

Хара ҳтэыла аетәи жәлар рынхамфа арәиара аффатәи ахұшықусатәи аплан азы Асоветтә Еидгыла Акоммунисттә партия XX-тәи аизара ду иаднакылаз ақутцаракуа дтсаны иқудыргылоит ақыта нхамфа аусхккуа зегы, иара убрақа ашъхаазара назлоу-

гы зегърыла ирсаҳаларц. Аколнхаратә қыта аетәи ахандеиғзәи, асовнхаратәи МТС-куен русзуғзәи иалдыршароуп ашъхаазара аиекаарақы икоу агха үбүакуа раңыхра, иахутоу аусмөағъатәкуа ридыркылароуп ацхей ацәи раиура наакуртәиааны азырхара алышахарц, ҳара хрестубликақы ашъхаазара аиашазытәкәя ахашалаху ду аазыштыу ақыта нхамфа аусхк акуны ақатцаразы.

Аредакция аколлегия:

Г. Берулава, П. Гигинеишвили, А. Гвинцьилиа, Т. ҃урцъя (аредактор),
А. Гогиберизе, Г. Қарчаа, А. Колаковски, Иа. Ломиа, П. Митрофанов,
П. Семеновски, А. Сангулиа, Л. Аҳашба (аредактор ихатыпъза).

Атехредактор М. Хахмигери.

ЕИ 00472. Акыпъхъразы анапы атафуп 27.III.58 ш. 1,25 кыпъхъ
ббъыцк ыкоуп. Азаказ № 1230. Атираж 1000.

Кырттэылатәи ахадаратә тыжырта Ақуатәи атипография, Ленин иул. № 6

ХУДА·ПСАДА